

ENTREVISTA al Senyor Josep Mir.

Data: 12 de febrer de 1955 i revisada el 13 de juliol.

Lloc: Narbona

Salomó Marquès : Voldria saber on vàreu néixer.

Josep Mir : Sant Feliu de Guíxols el 19 de Desembre de 1912.

S: i aneu a estudiar?

M: A Girona; però quan vaig anar a la Normal de Girona, llavors vivíem a Tordera amb els meus pares. Tordera, Província de Barcelona.

S: I quin any comenceu a estudiar a la Normal de Girona?

M: El 27.

S: Fins el 31?

M: Sí, l'any que es va proclamar la República

S: I després aneu a la Generalitat?

M: I després a la Generalitat.

S: A veure...

M: Entre la Normal de Girona i la de la Generalitat em van anomenar mestre interí de Celrà, al costat de Girona, però només vaig estar un mes o una cosa així... No ho recordo exactament.

S: Per tant, quan aneu a la Generalitat ja sou mestre?

M: Ja era mestre sí.

S: Expliqueu-me una mica els records de la Normal de Girona.

M: Records de la Normal de Girona...

S: Dels professors, per exemple.

M: Dels professors... una gran simpatia sobretot pel Sr. Costal; el Sr. Santaló i Mossèn Jordà, també, l'apreciàvem bastant... i el Sr. Xiberta, era el professor de matemàtiques a mi m'apreciava molt. Va passar que una vegada hi va haver un problema que ningú va saber resoldre; només jo. I llavors, va passar que cada vegada que hi havia un problema i uns alumnes que no...: "Señor Mir explíquesele bien". Això, m'obligava a estudiar les matemàtiques més fortament que no hauria estudiat, eh?

S: I amb en Santaló, en Costal i tots aquests, que digueu teniu tant bon record..., per que teniu tant bon record?

M: Perquè el Sr. Costal era admirable a classe, eh?; sabia captar-se la simpatia de tots els alumnes i, després, també, les seves idees de l'educació, que eren modernes. Una mica procedien de la Institució Lliure de l'Ensenyament, eh?. Cosa que també vaig trobar després a molts professors de la Normal de la Generalitat i això ens va captar la simpatia de tots. Em sembla que era el més apreciat de tots els alumnes.

Em descuido una anècdota. No sé si ho sap..., era molt just amb les notes i tenia una manera d'anotar quan ens donava les notes, al final posava amb diferent caràcter de lletra la diferència. Per exemple, si teníem un sobresalient, però que a penes hi arribàvem, posava amb una lletra molt petita: "sobresaliente". Si era un notable gros que quasi bé arribàvem al sobresalient posava un "NOTABLE" gros, així, eh?. Això, ara, llavors no m'havia fixat... És que un dia, repassant les notes aquestes, que vaig veure... dic "té, a vegades, tinc un sobresalient ben petit i un notable, a vegades d'una altra lletra molt bona, eh?".

S: Ja..., i durant la dictadura de Primo de Rivera qui havia de director?

M: El Senyor Gomis, sí.

S: I les idees polítiques dels professors...?. Perquè, es clar, en el claustre hi havia gent, diguéssim, conservadora, gent d'esquerres...

M: Gent d'esquerres eren el Senyor Costal i el Senyor Santaló.

S: I, a classe, als alumnes us parlaven de política?

M: No, no...

S: Però vosaltres ho sabíeu com pensaven?

M: Nosaltres sabíem com eren, com pensaven i això... més o menys, eh? Per exemple, que el senyor Font i Fargues era més aviat de dreta, eh?; el senyor Gomis també; i després, per exemple, que hi havia hagut certa tibantor entre el senyor Costal i el senyor Gomis perquè el senyor Costal havia sigut director abans i el van treure, eh?; quan la dictadura de Primo de Ribera.

S: I a l'hora d'explicar...? No es notava?

M: No es notava. Jo, al menys, no ho vaig pas notar, eh?.

S: I, en canvi sí que es devien notar les idees pedagògiques i...

M: Les idees pedagògiques sí, eh?.

S: I entre els alumnes, la diferent opció política també ho discutíeu entre vosaltres o no?

M: No, no, no. En aquella època a penes discutíem de política, eh? A penes discutíem. Quan es va proclamar la república jo estava davant de l'Ajuntament...

S: a Girona?

M: a Girona, sí... No sé si has sentit parlar de Comte que era...no sé si d'Estat Català o...

S: El que era de Castelló d'Empúries?

M: Ah, no ho sé! com que aquest era una mica exaltat, eh?

S: Aquest no és el que va morir a Barcelona, al CADCI?

M: Aquest va morir...no sé...

S: A Barcelona!

M: Ah!, no ho sé si es va morir. Sí, Sí, se que es va morir. Llavors es van reunir els que havien sigut elegits de les eleccions, durant les eleccions de dos dies abans; i, ell, va demanar que hi hagués una representació d'estudiants també.

S: Està bé.

M: I...va cridar estudiants...Jo, com que estava allà,.. vaig entrar en la reunió i quan el Senyor Santaló em va veure em va dir: " escolti, no... aquí hi ha molt de perill, s'està proclamant l'estat de guerra allà fora, no vull que hi assistís, ni cap...". Jo he vingut i accepto tota la responsabilitat si va malament, eh? i vam tenir una reunió...

S: Quan va ser això?

M: El 14 d'abril. Quan es va proclamar la república, quan el Senyor Santaló va sortir a proclamar la república de Girona.

I, després, jo també formava part del Grup Excursionista i Esportiu Gironí.

S: Ah!

M: Fèiem atletisme. Hi havia el metge Pompeu...

S: Pompeu Pascual!

M: Pompeu Pascual!, eh?... una vegada que vaig anar a Girona vaig veure que encara hi havia un Pompeu Pascual, eh? ...que no sé si és el seu net o...

S: Sí, són de família...

M: D'això, diu:... "demà a les sis al camp, a l'entrenament encara que el riu Onyar baixi ple de sang".

S: Del GEIEG, deveu recordar en Perich, Joan Perich..., deu tenir 86 o 87 anys...?

M: En Perich era el que havia estudiat amb nos...?

S: No! aquest no havia pas fet magisteri; no, no, no. Aquest era un senyor, bé un noi de Girona...

M: No, aquest no, no.

S: Ballesteros...?

M: El Ballesteros, sí; el Ballesteros, després qui més havia...

S: Hi havia un Marquès?

M: Colomer... feia 400 metres.

S: Hi havia un Marquès que feia boxeu...

M: Hi havia aquest el que tirava el javelot que va anar a Grècia.

S: Casals ?, després havia... Ja, ja, està bé.

M: Hi havia un Perich que havia estudiat amb nosaltres; que havia estudiat en el seminari i després de no sé quants anys de seminari va venir ...era un dels més vells del nostre curs.

S: Un alt i prim?

M: No, no. No era així, no...

S: Bé. Políticament, a on estàveu vos?

M: Llavors no tenia cap idea. Quan es va fundar el Partit Socialista Unificat vaig ingressar en el PSUC i a la FETE. I, a la FETE, ja hi estava quan estava a la Normal de la Generalitat; abans d'estudiar ja havia ingressat, eh?... gracies a Costa Jou que viuria a Mèxic.

S: Sí... a veure, tornem... sou a la Normal de Girona i quan sortiu de la Normal aneu d'interí a Celrà...

M: A Celrà, sí. Pocs dies

S: Pocs dies?

M: Sí; un mes i mig o així. I em va venir a veure el capellà diguent que tots els mestres acompanyaven als nois a la doctrina per fer la comunió i llavors vaig dir que jo no els podia pas acompanyar perquè les lleis de la república eren laiques i que no podia fer-ho.

Llavors, a la pensió on estava em van dir: "ay, com li posarà el diumenge en el sermó"; eh?... Els diumenges jo anava a Girona i, quan vaig tornar, diu: "sap?, l'ha posat molt bé, va dir que els pares que es preocupin d'acompanyar els nois a la doctrina perquè el mestre..., però que el mestre no era pas responsable, que eren les lleis de la república que ho impedièn", eh?

S: I amb el mestre que vàreu trobar a Celrà..., us recordeu qui era?

M: No em recordo de qui era...

S: Vàreu tenir problemes?

M: No, no, no. Bona relació, molt bona relació.

S: I a Celrà, per tant...

M: I a Celrà, també... una cosa; justament, quan van veure que el capellà venia a l'escola, llavors hi havia gent d'esquerra... i al veure que jo l'havia rebut a la porta, que no l'havia fet entrar, van dir: "aquest és un home d'esquerra" i em van convidar a prendre cafè i em volien captar. Jo..., dic...no...

S: I a Celrà intenteu portar a la pràctica tot el que havíeu après a la Normal?

M:...en tants pocs dies, encara no podíem fer...era un temps d'adaptació.

S: Quin record teniu?

M: No pas gaire record de Celrà; ja dic que hi vaig estar poc temps, eh?

S: El dia que es va proclamar la república sou a Girona?

M: A Girona, sí.

S: Us recordeu si hi havia l'Antònia Adroher? una mestra...

M: L'Antònia?; no ho sé..., l'Adroher..., el Gironella.

S: El Gironella?

M: Sí..., no hi era ella allà.

S: Perquè l'Antònia la veuré demà. Demà vindrà a classe a explicar....

M: De l'Antonia no sé, no l'he pas conegut.

S: L'Antònia explica que va ser de les que varen posar la bandera de la república al balcó perquè passaven amb tota la gent d'esquerres i li varen dir...

M: Ah! no, no; no em recordo pas.

S: Està bé; només era per saber-ho.

M: Jo coneixia a l'Adroher...

S: Al Gironella que ha dit primer.

M: Al Gironella, sí, eh?... que va morir fa poc.

S: Sí, sí. Li han tret un llibre els socialistes que hi han experiències i records. I, és clar, hi han records seus, hi han records de l'Antònia explicant coses...

M: Sí, sí; l'Adroher i en Vidal que eren els dos més polititzats de l'escola estaven en el quart curs quan jo vaig ingressar en el primer, eh?

S: En Vidal era de Llagostera?. L'August Vidal...?

M: L'August Vidal, sí.

S: Que era del PSUC.

M: Sí, aquest, era del PSUC. Aquest em sembla que va estar a Rússia.

S: Sí; i va ser comissari polític.

M: Comissari polític ho havia sigut jo també.

S: Ah, sí?

M: Sí.

S: Ja en parlarem d'això.

A veure... i per què aneu a Barcelona després?

M: Perquè era jove i m'havia trobat, ja quan vaig acabar la Normal, que com que només tenia 18 anys, no podia ser interí. Es a dir, essent un dels primers de classe...havia pogut tocar-me a mi. Els més vells, els que havien repetit 2 o 3 cursos o així, van ser nomenats i van cobrar tot l'estiu i a mi no em van nomenar fins al desembre, quan vaig complir els 19 anys; perquè havia la llei aquesta, eh?. Perquè..., als 14, surts als 18, que poguessin sortir de seguida, no vaig poder.

S: Perquè el vostre pla d'estudis de la Normal...

M: Llavors deien que calia fer concursos, però concurs...,no sé pas com deien això..., sí cursets.

S: Les oposicions?

M: Les oposicions!...però n'hi havien cada tres o quatre anys i vaig pensar que m'agradava perfeccionar-me una mica, mica més, i vaig llegir que s'havia fundat l'Escola Normal de la Generalitat, vaig demanar per inscriure'm,. Em van acceptar la inscripció, vam passar els exàmens. A la primera promoció érem molts, érem una centena o uns cent o cent-vint, vam sortir quaranta d'elegits...; però més que res era el saber que hi havia anat el senyor Costal, el senyor Santaló i el nou esperit de l'educació.

S: Està bé.

M: A Girona era el Pla 14.

S: El Pla del 14?

M: A Girona el Pla 14; sí sí.

S: Que eren 3 anys?

M: No, 4 anys. Era el pla professional que eren 3 i 1 de pràctiques.

S: Això. I, aquest, son 4 anys.

M: El Pla 14, 4 anys, eh?. Del 27 al 31.

S: Les classes, a Girona, en castellà o en català.

M: En castellà, en castellà. Era el temps de la dictadura; els dos últims mesos d'estar a la Normal, mossèn Jordà va organitzar, a part, uns cursets de català.

S: Sí, sí...

M: Després, també, un dia vaig tenir una sorpresa: que quan jo anava a l'escola a Sant Feliu, era petit, devia tenir 7 o 8 anys, es va organitzar un concurs de lectura catalana, la mestra ens va presentar i em van donar un diploma i un llibre de contes i vaig tenir la sorpresa... després, vaig veure que era firmat per mossèn Jordà.

S: Ah! està bé.

M: Quan vaig ser a Girona no ho sabia pas, eh?. Va ser després que al comparar les firmes, al veure aquest diploma...vam comprovar que és el mateix que havíem tingut de professor i que va començar a donar-nos classes de català, apart, voluntaris, eh?. Però, gairebé tots els del nostre curs hi vàrem anar, eh?

S: Reculem un moment, a Sant Feliu de Guíxols, us recordeu d'alguns mestres que tinguéssiu a l'Escola?

M: El Sr. Bech; en tinc molt bon record, eh? i la..., quan era més petit la de pàrvuls, devia ser Vidal, Rosa Vidal; que sembla que va ser ella la que ens va presentar en aquell concurs organitzat per l'Associació Protectora de l'Ensenyament en Català...

S: Amb les noies, amb les noies mestres a Girona teníeu relació?

M: No, no.

S: Encara eren separades les classes?

M: Separades, sí. A nosaltres, la Normal donava a un carrer...

S: Al carrer de la Galera o Anselm Clavé; es el mateix.

M: Al carrer de la Galera i les altres a l'altre costat.

S: A la Gran Via.

M: Era a la Gran Via.

Es clar, hi havien els que eren més decidits..., tenien relacions; però jo, allà, a la Normal d'elles no...

S: I en aquestes classes de mossèn Jordà eren per nois i per noies separades?

M: Per nois. Perquè Mossèn Jordà no era pas professor de la Normal de noies. Per exemple, mossèn Cervera feia la Normal de nois i Normal de noies, però allà estaven separats.

S: Bé, sou a Barcelona, a la Generalitat. Quins records teniu... Quina diferència vàreu notar entre una Normal i altra...?

M: Com de la nit al dia, eh? Allà hi havia entre professors i alumnes...; es pot dir que no hi havia diferència; tots érem amics i, sobretot, havia un esperit de que... D'aquest esperit de la Normal se'n parla sempre, que no sé com es podria definir, eh?; era una cosa..., els mètodes d'ensenyament completament canviats, per què, a Girona, hi havia, encara, alguns professors que seguien allò... Recordo, per exemple, el de cal·ligrafia que estudiàvem la formació de les "Lletres", de "la curva de ligación directa", eh? i tot això... Recordo un alumne, un dia, hi havia "la curva de ligación directa sirve para ligar...". S'havia oblidat de dir "como su nombre indica". 'Falta algo, falta algo..'. Falta això, faltava "como su nombre indica", eh? Llavors hi havia allò de la memòria, eh?. Completament de memòria. Mentre que a la Normal de la Generalitat no hi era per a res la memòria i, després, també, no hi havia notes. Allà no es donaven notes, eh?. Hi havien moltes coses que abans no hi eren. Per exemple, l'educació física, la gimnàstica, les realitzacions, treballs pràctics, dibuix, també del natural, moltes visites, al Palau de la Música Catalana, excursions al camp per aprendre ciències naturals, així, del terreny... Tot això a Girona no, eh?. A Girona no.

S: Amb en Costal no sortíeu a fora?

M: Sí, sí, sí; molt, molt; i després amb en Costal... Ell participava en els nostres jocs. A vegades, fins i tot, es barallava com un crió, eh?. Si li feien una mala jugada, eh?... reaccionava..., eh?; com un crió.

Vàrem inventar, allà, una mena d'esport que era una barreja entre el basquet-ball, però que no hi havia paners i el rugbi. És a dir, que calia portar la pilota a l'altre camp; i, ell, jugava, allà, entre nosaltres i com passa en molt partits així... fins i tot algunes vegades cridant.

S: I, amb els companys, a la Generalitat?

M: Bé,... hi va haver uns companys, no pas del nostre curs, eh?, una campanya del diari, sobretot "El Matí"; Quin altre diari hi havia? no, no em recordo... hi van fer una campanya, eh?, protestant perquè hi havia la coeducació, nois i noies junts, que feien gimnàsia junts, fèiem gimnàsia nosaltres amb pantalons blancs fins aquí, les noies amb unes faldilles fins aquí.

S: "El Matí" era el diari catòlic, no?

M: "El Matí" era el diari catòlic, sí. Van fer una campanya, van haver uns pares d'alumnes que van fer una campanya, eh?. I recordo que jo amb dos o tres vam anar a una reunió amb els pares d'alumnes, d'aquests que havien organitzat per portar-los la contrària i el que la presidia va dir "és que, fins i tot, hi ha professors que han aixecat la camisa a les alumnes, allà", eh?. I un company nostre, en Ponç, que va demanar la paraula, "perdoni senyor, però a l'únic que han aixecat la camisa és a vostè". D'aquesta rèplica em recordaré sempre, està clar.

S: Està bé; i feien classes de pràctiques des de la Normal de la Generalitat?

M: Sí, el bàsic i el grup escolar dirigit pel Sr. Torroja, eh? Hi anàvem i fèiem algunes pràctiques també allà i visites, sobretot.

S: En Torroja va anar a l'exili?

M: No ho sé.

S: Apart d'en Costal i d'en Santaló, dels professors de la Normal de la Generalitat us recordeu d'algun altre?

M: Sí, de tots, eh?; de tots.

S: Però si haguéssim de destacar algun bon professor o així..., hi hauria algun?

M: Cada qual tenia la seva manera, hi havia el Senyor Sans que procedia de Lleida, que va morir estant professor d'allà.

S: Aquest no havia estat a Girona?

M: Procedia de Girona em sembla.

S: Jesús Sans.

M: Jesús Sans, sí. Procedia de Girona, la meitat de la Normal de la Generalitat procedia de Girona. El Senyor Roure que ens feia l'antropologia filosòfica, eh?; que venia d'Alemanya, eh? on havia fet un estudi. La Senyora Comas, Margarida Comas, eh?; era més del tipus d'anglesa, eh? (inintel·ligible)...sobretot ben pentinats, la compostura, eh?. Va tenir problemes amb alguns alumnes que anaven una mica deixats, eh? El Senyor Visa; nosaltres el vam tenir poc, eh?. Després, qui hi havia?.. Com a professor de francès vam tenir al Vilar que és el professor de la Sorbona actualment, que havia fet un estudi sobre Catalunya.

S: Pierre Vilar?

M: Pierre Vilar, sí. També el recordem, en va fer francès uns dos mesos. Nosaltres vam aprendre, però com que no havia professor d'alemany vam anar (inintel·ligible) amb ell en francès i quan va venir hi havia el senyor Daust, el senyor Salinas que era basc i parlava en castellà. professor de Psicologia i història de l'Educació que ja, per exemple, va encarregar a diferents equips que cadascú fes un estudi sobre un aspecte de l'educació; uns, per exemple, del mètode Montessori, altre d'educació social i així...

S: I per què va plegar en Costal de director?

M: ah! d'això...; el van treure ben bé..., van fer que marxés per la seva voluntat. Va haver algo de diferència amb el Xirau, amb el senyor Xirau.

S: No era pas per temes de coeducació?

M: Potser, potser.

S: Perquè és un tema que ha quedat sempre una mica fosc. Es clar, nosaltres ho preguntem als alumnes i diuen això, a vegades, que podria ser alguna tonteria...

M: Sobretot va ser per aquesta campanya del periòdic catòlic.

S: Està bé; i després, quan ell va deixar-lo ho va agafar en Santaló?

M: Va ser en Santaló. Però en Santaló resulta que no hi era gairebé mai, eh?. Per això com que era Conseller de la Generalitat, eh?. Primer va ser ell i després em sembla que va ser Visa.

S: Molt bé.

M: Després altres que havia de Girona; havia el senyor Farigola que també procedia... era d'aquí de Girona, però no sé d'on venia el senyor Albors de Matemàtiques, valencià,...

S: I, de companys vostres gironins, hi havia més?

M: Quan vam començar sí...un que es deia Ramió, un altre..com es deia... Morató! Amb en Morató ens havíem trobat després en les colònies escolars i en general no érem pas gaires de Girona; no..., em vaig quedar..., em vaig quedar jo sol.

S: Està bé.

M: I, allà, a la Normal de la Generalitat era diferent perquè allà hi havia batxillers, mestres, farmacèutics, em sembla que havia un estudiant de dret també, però hi havia 2 farmacèutics... és dir, que era...; entre els alumnes hi havia molt tipus de (inintel·ligible); entre els alumnes hi va haver, sempre, sobretot en el nostre curs, eh?, molta camaraderia, encara que políticament no, diguéssim, religiosament, eh?, perquè jo sóc laic.

S: El tema que enfrontava més era el de la Religió?

M: El de la Religió, potser sí...

S: I les opcions polítiques no?

M: No, no, no tant; no, llavors, no.

S: Perquè siguent...ara, a veure, des de la meua òptica, eh? siguent gent jove com era...

M: És que jo pensava que...no estaven pas tant polititzats com ara, eh?. Eren gent molt jove, els estudiants, eh?

S: Ja. Els estudiants des del punt de vista polític de què eren?, del PSUC o...?

M: No, no, no..

S: Hi havia de tot o...

M: Hi havia de tot, més aviat eren d'Acció Catalana o de la Lliga, eh?.

S: Està bé...

M: I les noies, sobretot les noies, eh?, religioses, eh?, molt.

S: Perquè vos, quan hi aneu, ja éreu del PSUC?

M: No, no no; del PSUC m'hi vaig fer el 36. El 31 encara no s'havia constituït

S: Té raó; i tant, i tant..

M: Fins al 36, eh?.

S: Sí, sí. Teniu raó, és clar.

M: Jo llavors, per exemple, simpatitzava més aviat amb la Unió Socialista de Catalunya.

S: Està bé. Que en Costal n'era?

M: En Costal n'era, n'era en Xirau..., després hi havia en Rofes que era professor de fisiologia, era del PSU, i a classe ens portava cervells, pulmons, ronyons... de vaca i fèiem les classes ben

pràctiques!. Amb el senyor Xirau anàvem a classe una hora a la setmana, a la universitat. A mi m'agradava perquè feia les classes molt dialogants, però com que hi anàvem a peu des de l'escola sempre n'hi havia que arribaven tard, sobretot les noies que anaven parlant pel camí i entraven quan la classe ja havia començat. Això a mi no m'agradava. També fèiem una altra classe a la universitat, era amb el senyor Bellido, a la Facultat de Medicina.

S: I dèieu que les noies, més aviat eren molt religioses?

S: Molt religioses, sí. Jo recordo el primer any quan van haver les vacances de Pasqua no es va fer per Pasqua perquè els trimestres fossin més igualats; i la Setmana Santa, Dijous i Divendres Sant hi havia classe i jo sé que en el meu curs només vam ser 3 a classe. Tots els altres van... només érem 3. Jo no tenia pas idees religioses... però tinc molts bons amics religiosos... perquè actualment de la Normal de la Generalitat hi ha en Mossèn Vidal que era un alumne de la primera... de cultura general i cada vegada que ens veiem...; molt amics; em dedica tots els llibres que escriu, ara està a Vic, en una residència em penso. Aquest Vidal té publicat un llibret de records i parla de l'escola Normal de la Generalitat.

S: Perquè, la gent podia ser religiosa o no religiosa, però, en canvi, una certa educació o un sentiment de tolerància s'hi devia inculcar molt?

M: Ah! això sí. Era l'esperit de la Normal, trobo; aquesta tolerància, eh?. Tolerància amb totes les idees polítiques i religioses.

S: Està bé..., a veure

(FI DE LA CARA A DE LA CINTA NUM. 1).

S: Molt bé, quin any acabeu?

M: Vam entrar el 31, el 32, 33, 34 i després hi havia l'any de pràctiques, eh?; el 35, eh?

S: I on les feu?

M: Les pràctiques les vaig fer en el grup escolar Verdaguer de Barcelona, del carrer Lleida.

S: Tot un any?

M: Tot un any, sí. Un any de pràctiques.

S: Quin record teniu d'aquesta escola, qui havia de director? quina gent hi havia en allà?

M: De la gent que recordo més era en Masferrer, dibuixant, que feia uns quaderns de...

S: Narcís?

M: No sé... Masferrer, era dibuixant; ell sobretot..., allà ell no donava classes però feia uns quaderns que utilitzaven...

S: Per què hi ha un mestre gran, jubilat, que es diu Narcís Masferrer a Sant Feliu de Guíxols.

M: Ah, no!; en Masferrer de St. Feliu no, no. Aquest venia a la Normal de Girona després de nosaltres.

S: No era aquest?

M: No, en Masferrer, aquest que també és dibuixant... Hi havia dos de Sant Feliu: ell i en Matarrodona. I el Masferrer. Masferrer era dibuixant jo ho recordo. Que feia dibuixos. No, no, aquest feia..., abans hi havia uns quaderns d'Història de Catalunya, Llenguatge i tot això... i ell feia les il·lustracions... Del director no em puc recordar. Ara el recordo. Era el senyor Montúa i vaig fer les pràctiques a la classe del senyor Cantarell. Els dos eren de les comarques gironines.

S: I de les Pràctiques, d'aquest any d'experiència, perquè deu ser el primer any, diguéssim, que feu de mestre... a ple?

M: A ple sí. En fi, ja havíem fet una mica, perquè una de les coses bones que havíem fet a la Normal de la Generalitat, jo trobo, eren uns cursets de perfeccionament per a mestres; és a dir, que venien els mestres de la província, que estaven en petits poblets, passaven vint dies a l'Escola Normal i nosaltres, els alumnes de l'últim curs, els anàvem a substituir.

S: Està bé. I, on vàreu anar en aquesta substitució?

M: En aquesta substitució vaig anar..., no em recordo quina va ser primer, a Tírvia, a la Província de Lleida i a Ulldemolins a la província de Tarragona.

S: Tírvia és a dalt de tota la muntanya, eh?

M: Sí, sí dalt de tot de la muntanya al costat de Llavorsí.

S: Deu n'hi do, eh? de Barcelona allà dalt, quin salt!

M: Sí, com que, llavors la nostra situació econòmica era molt pobre, per conèixer el país, cada vegada escollia...; jo vaig escollir, com que ens pagaven el viatge i ens donaven 10 pessetes cada dia que estàvem allà, cada vegada vaig escollir els 2 llocs més lluny de Barcelona.

S: Està bé.

M: Hi havia que escollien al costat de Barcelona; però, jo a Tírvia. Al costat de Tírvia hi havia un company Palazón que també era del curs, que era casat amb la Cèlia Artigas, que era d'Alós d'Isil i el dissabte a la tarda ja plegaven i ens reuníem i anàvem ja a...

S: A córrer?

M: A córrer, eh? ...

S: A la Vall Ferrera...

M: A la Vall Ferrera, al Llac..., als Encantats, al Llac de Sant Maurici, a Espot... tot això, eh?, perquè ja durant la Normal també havíem fet moltes excursions.

S: Siguent del GEIEG?

M:...al Montseny i recordo que una vegada, fins i tot, vam (inintel·ligible) al Sr. Sans que va venir amb nosaltres, eh? i el Montseny el conec pam a pam, eh?

S: Tornem a recular.

M: Sí, sí.

S: A Girona sou del GEIEG, del grup d'atletisme o...

M: D'atletisme, sí.

S: D'atletisme. Hi havia algun mestre? en el GEIEG hi havia mestres o no?

M: No, no, no; hi havia un altre company meu, Roquet que era aquest que havia sigut a Girona, que després vaig trobar a Cornellà, que també...

S: I el senyor Costal no havia sigut del GEIEG?

M: No ho sé; ell era el que ens feia l'educació física del pla antic que no era pas educació física, fèiem més sortides el dissabte a la tarda o, bé, fèiem partits de futbol.

S: Perquè jo a la revista del GEIEG, en el butlletí que sortia, he vist algun article d'en Costal i d'en Santaló.

M: Ah!, potser sí, eh?

S: Pensava no fossin socis o així.

M: No ho sé, jo no sé si fossin socis o no, perquè jo només participava a l'atletisme.

S: Molt bé. L'any del col·legi Verdaguer, per tant, teniu bon record?

M: Molt bon record, sí. Allà... un ambient molt diferent de les escoles que havíem conegut, eh?, les escoles del Patronat.

S: I com hi aneu al Verdaguer? Podeu triar?

M: Em sembla que quan vam acabar en donaven..., ens van donar a triar. eh? Per això que al Verdaguer..., no sé perquè, també al Verdaguer anaven altres companys i altres companyes, a baix amb... Cèlia Artigues que a baix amb la de nois...ells... com es deia...?

S: Cèlia Artigues era al Verdaguer?

M: Sí. Al Parvulari Forestier, junt al Verdaguer.

S: Està bé. Ha tret un llibre

M: Sí.

S: Ja l'heu vist?

M: Sí. En té dos. Un de memòries, aquest i n'hi havia un sobre l'educació de pàrvuls.

S: Ah!, aquest no el conec. El de memòries que em va costar trobar-lo perquè, també, és clar, no és de cap editorial coneguda i allà buscant i finalment la vaig escriure i me'l va enviar.

M: Sí, ella era una companya de curs. Hi havia ella i la Girón, eh? Estaven a baix.

S: I quin tipus d'activitats feien? Perquè fa una estona hem parlat un moment de les colònies.

M: ah!, A les colònies. A colònies també, eh?. Havíem anat... vaig començar quan vam acabar a Girona, de colònies de l'Ajuntament de Girona a Cadaqués, eh?; dos mesos a Cadaqués... eren les primeres pràctiques.

S: Amb qui?

M: Hi havia en Ribas de director, però el Senyor Costal és qui em va fer entrar. Però era una colònia mixta: hi havien nois i noies, eh? Vam estar dos mesos a Cadaqués.

S: Dos mesos?

M: Dos mesos a Cadaqués, sí.

S: I primer nois i després noies o anàveu tots junts?

M: No, no; nois i noies junts, eh?.

S: I on estàveu de Cadaqués, a l'escola o a un Hotel?

M: A l'escola. A l'escola hi havia els llits, i després, les activitats, eh? passàvem tot el temps a fora, excursions, a la platja, gimnàstica...

S: I eren nens i nenes de Girona?

M: Nens i nenes de Girona, sí. Era organitzat per l'Autonomista em sembla.

S: I com es triaven aquests nens i nenes?.

M: Bé, no sé com ho feien, eh?. Nosaltres quan hi anaven ens els donaven, eh? i... després quan estàvem a Barcelona havia anat a les colònies tots els anys les vacances, eh? Perquè calia recuperar una mica de diners per pagar les despeses del curs.

S: Segur.

M: Anàvem també a les colònies que organitzava l'Ajuntament de Barcelona que hi havia intervingut sobretot el Senyor Martorell.

S: A Turissa anàveu?

M: A Turissa... a Turissa.

S: Ara l'hi han fet un homenatge al Senyor Martorell a Barcelona.

M: Ja ho sé sí.

S: Vostè té el llibre?

M: Tinc el llibre, sí.

S: Està bé. Doncs, ara, deuran sortir, si no vaig errat, totes les comunicacions de les conferències que es van fer...

M: Sí. En el butlletí que he rebut de la Normal de la Generalitat anuncien aquesta publicació.

S: Doncs jo hi tinc un article sobre les colònies; parlant una mica sobre el Senyor Martorell. Em van demanar que fes la ponència sobre les colònies, parlant una mica de l'obra del Senyor

Martorell; sobretot, fent el marc...

M: Sí. Ell era el que havia fundat...però, es clar, quan jo hi vaig anar ja no hi era ell, eh? Hi havia el, com es deia..., Gibert Camins, eh?, un mestre de Barcelona...

S: Quan temps duraven?

M: Dos mesos. Un mes, però hi havien dos períodes.

S: La relació amb el poble com era?

M: Magnífica, eh? Cada nit fèiem una vetllada allà. El Senyor Gibert Camins els ensenyava cançons i reunia tot el poble allà a escoltar-los.

S: I, del poble, hi aprenien coses també?

M: Ah! ja ho crec que sí!; per què fèiem enquestes, eh? sobre (SONA TELEFON) és la dona del meu fill, però també...

S: Els vostres fills entenen el català?

M: Sí, sí, sí. l'entenen una mica, eh? Sí, perquè nosaltres parlàvem català...

S: Els nets no?

M: Els nets no!

S: És curiós, avui he anat a la catedral i hi havia un full en català. He vist que hi ha un full en castellà, l'altre en francès, en anglès i, curiosament, també he trobat un en català, aquest que t'explica una mica... Altres vegades, vas a altres llocs més avall, a Perpinyà o així i, a vegades, potser no ho trobes. I en canvi aquí, dic "mira, aquí deu haver-hi algú que deu haver de fer atenció per coses d'aquestes".

M: Parlant de la catedral, una altre anècdota, també; el que era sagristà, que havia sigut quan nosaltres vam arribar aquí Narbona. Aquí a Narbona, havíem arribat el 45, eh?; que abans havíem estat en companyies de treball i tot això. El sagristà havia nascut a Andorra i ens vam fer molt amics amb tots els altre refugiats i en l'orgue de la catedral ens tocava 'els Segadors'...

S: Està bé.

M: I una vegada, hi va haver uns turistes que van sentir els Segadors i un dia es va trobar amb la sorpresa que va venir un autocar de Barcelona i va demanar "és aquesta la catedral on toquen 'els Segadors'?". O sigui que...

S: Ja s'ho havien dit entre ells. Devia ser preciós aquí, perquè hi ha un orgue esplèndid, eh?.

A veure, estàvem a les colònies amb el Senyor Martorell..., no!, el Sr. Martorell ja no hi era!

M: El Sr. Martorell ja no hi era, eh?. A les colònies havíem fet un assaig de llibertat amb els alumnes, que s'ho elegien ells mateixos, que feien acampades, era un grup especial, eh?, triat; d'això s'havia encarregat en Gelabert, dibuixant, que era molt amic del Sr. Martorell i jo i un altre de la Normal col·laboràvem amb ell per fer aquestes acampades, sortíem un o dos dies. Hi havia un consell d'alumnes, que ells mateixos s'ho dirigien, es criticava, cadascú tenia el seu càrrec i tot i nosaltres érem com uns companys.

S: Es parlava una mica de la República Escolar...

M: Sí...

S: Podria ser això?

M: Sí, sí.

S: I és veritat que havia alguns mestres que no ho veien gaire bé això?, que acusaven una mica al Sr. Martorell de fer aquest tipus d'activitats d'orientació tant de república, de que els alumnes escollissin, com si fos una mica perillós...?

M: No, no, allà no; allà, per exemple, el que hi havia era una certa enveja perquè tots haurien volgut ser d'aquest grup. Alguna vegada era amb una barca que anàvem a fer una acampada en una platja, una altre en un mas de l'interior i tot això ens servia per estudiar la naturalesa, fèiem

un plànol de com hi anàvem; en fi, de tot..., amb els mitjans que... amb la brúixola anàvem marcant "la carretera tomba cap a aquí", eh?; així anaven marcant fèiem els itineraris, eh?

S: I això d'on ho havien après?

M: Ah! no, no ho havíem après, però fèiem el grup de les excursions, així, eh?. I, sobretot el govern dels nens que era lo més important. D'això...hi ha un llibre...

S: Sí, un llibre petit blau que són les colònies escolars explicades...

(HI HA UNA ATURADA DE LA GRABACIÓ)

M: Una vegada ens van deixar un carret i un burro i per portar les tendes i els utensilis de cuina i al tornar el carret altra vegada al seu amo i jo mai havia guiat un burro i allí a l'entrada del poble hi havia un sentit únic jo no sé si això, això també compta pel bestiar o que? em veig dalt del burro, quan es va veure enganxat en el carretonet i així es va posar a marxar corrent a tota velocitat i no va parar fins a casa seva i no vaig poder fer res, jo dalt, ell mateix va portar-me a casa del seu amo. La gana que havia passat aquell dia amb nosaltres el va fer córrer.

(Mirem els dibuixos que fèiem a les Colònies, alguns d'en Gelabert, altres d'en Mir i altres dels nois)

S: Són molt macos, eh?

M: Vaig visitar el Museu d'Art de Catalunya i en Gelabert hi tenia uns dibuixos allà. Sé que va morir, era molt amic del Sr. Martorell.

S: Jo el que coneixia era al fill del senyor Martorell, a en Josep Maria.

M: El fill..

S: Molt bé, anem avançant, anem recuperant l'història...

M: Anys després de Tossa, també vam anar un any a Sta. Fe del Montseny; és a dir, 2 estius a Tossa i un any a Sta. Fe de Montseny.

S: Està bé.

M: 34, sí; i, allà, sempre aprofitàvem tot el que podíem per fer algo modern. Hi vam trobar una petita impremta, amb unes poques de lletres, eh? i fèiem una mena de... de diari, però ens trobàvem que no hi havia, em sembla que, moltes lletres "E", i, és dir, al fer les redaccions, calia fer redaccions evitant que hi haguessin paraules amb lletres "E" o bé posar que arribés al final de una plana, eh? per poder passar una línia a l'altra plana. Aprofitant sempre tots els elements per fer una escola més activa, eh?.

S: Lo de l'impremta devia ser tècniques Freinet.

M: Una mena de tècnica Freinet.

S: Està bé.

M: Sobre la tècnica Freinet una cosa, eh? havíem llegit el llibre de l'Hermini Almendros...; sobre la tècnica, jo pensava..., quan vaig venir a França, pensava que Freinet seria una gran figura... i els mestres gairebé ningú el coneixia...

S: En canvi allà sí que va tenir molta anomenada en un determinat sector, no?

M: Justament.

S: A la banda de Lleida sobretot, eh?

M: Per la banda de Lleida sobretot, sí. Havia Costa Jou...

S: L'Alcobé

M: Eeh... l'Alcobé també. L'Alcobé que era amic de Vilalta, d'aquest que va morir aquí.

S: Molt bé. Anem seguint. Arribem al Juliol de l'any 36.

M: Ja li he dit...els vint dies de pràctiques, Tírvia i Ulldemolins, sí, d'això...llavors vam acabar i ens van destinar, després de l'any de pràctiques, estàvem destinats en propietat provisional; és a dir, que hi havia una..., nosaltres entràvem amb 4.000 pessetes i tots els mestres de 3.000 no havien sigut augmentats, segurament que el primer plan de Marcelino Domingo preveia que ja tots estarien augmentats; hi va haver una rivalitat entre els mestres antics que estaven a 3.000 pessetes i nosaltres i era una propietat provisional, eh?

S: I, on us destinen?

M: I em van destinar a Manresa, en el Grup Renaixença.

S: Quin any era això?

M: El curs 35-36, sí. Allà també vaig escollir perquè érem quatre companys, però també ens vam trobar que el grup escolar era nou, però amenaçava ruïna i les classes no es podien utilitzar i fèiem les classes en el pasillo, havia una classe en el passadís, llarga, molt llarga així, perquè només podien haver 2 taules així i... també em vaig trobar que havia el concurs de trasllat del mestre que havia sol·licitat el lloc que jo tenia i no vaig poder fer tot el curs allà tampoc. I, llavors, em van nomenar a Gelida es a dir, que el curs aquest el vaig fer la meitat a Manresa i la meitat a Gelida, al costat de Sant Sadurní d'Anoia.

S: A Manresa eren 4?

M: A Manresa érem 4. 4 de la Normal, eh? 3 noies i jo.

S: Us recordeu dels altres?

M: Les companyes, sí. Hi havia la Broto, la Llaveria, la Riera Vives. Totes son mortes, saps?

S: Cap d'aquestes va anar a l'exili?

M: No, no... hi havia la Llaverias que es va casar amb un..., amb un escriptor de Manresa... l'Amat Piniella, que va ser deportat a Mathausen.

S: I dels altres companys...?

M: Dels altres companys que hi havia, allà havia l'Aloi que encara ens veiem perquè es va casar, es va casar amb la Riera Vives i ve a les reunions que fem de la Normal de la Generalitat i hi havia en Lladó que es va casar amb la Broto.

S: L'altre dia encara vaig passar a classe el vídeo que em va fer arribar el Sr. Carbonell de la trobada que van fer, que hi ha una mica d'entrevista i les mostres de l'escola de la Generalitat i dels alumnes, perquè penso que es millor que vegin aquell vídeo que no pas que em sentin a mi. Els hi vaig passar el vídeo, hi ha una trobada que vàreu fer a Girona, penso...

M: Potser sí...

S: Ja fa uns anys, vàreu venir una vegada a Girona.

M: Sí, perquè jo...de primer no teníem cap contacte i el primer contacte que vaig tenir amb ells va ser la primera trobada de Ripoll i després la de Girona.

S: I a Gelida éreu sol o teníeu altres companys?

M: Hi havia 3 companys més... no, és a dir no, de companys meus no, d'altres, eh? un mestre i una mestra, una mestressa, eh?

S: Vàreu tenir problemes en aquests llocs?

M: No, no...

S: Per exemple, amb el capellà, per temes religiosos o amb altre gent...?

M: No, no..., a l'escola on vaig anar vaig trobar un document d'un mestre anterior que es queixava de (intel·ligible) jo el volia copiar perquè...s'havia queixat de que com que hi havia una escola particular quan li van nomenar li feien tota vida impossible, li posaven fang en el pany de la... en el pany, eh? perquè no pogués obrir la porta i els filferros perquè potser caigués quan anava a l'escola i així. Eren cartes dirigides a la inspecció, eh? que es queixava, la inspecció que li

contestava o que...

S: En contra de l'escola pública.

M: En contra de l'escola pública.

S: Ja, ja. Molt bé. Mentre fèieu l'activitat de mestre, com a professional, al costat, des del punt de vista polític o sindical o així fèieu..., participàveu amb algú...

M: No, no, no; llavors, encara no, perquè no pertanyia a cap partit.

S: Molt bé. Això s'acaba l'any 36 ?

M: A l'any 36.

S: I que us passa?

M: Mira, llavors, al 36 hi va haver la sublevació de Franco i em trobava a Barcelona perquè havia anat amb un altre company per veure les olimpíades populars, eh? Bo, vam tornar una altra vegada a Tordera i després vaig anar a Barcelona, vaig col·laborar amb el CENU, pas un paper important, un petit paper de delegat; un delegat, es a dir que ens cuidàvem del districte 2, de les escoles religioses que havien sigut cremades, eh?, de tornar-les a adaptar per l'ensenyament, contactes amb arquitectes, els plans i tot això i... teníem un munt de problemes perquè, a vegades, en una escola, quan ja el CENU de la Generalitat havia enviat els sacs de ciment, els rajols per tornar-la a reconstruir, a llavors teníem els sindicats al darrere de la CNT-FAI que s'incautaven de tot, del que nosaltres havíem incautat i del material que la Generalitat havia portat, eh? I jo, tot això, aquestes coses, eh? no les podia pas suportar: aquesta rivalitat que hi havia entre uns grups i uns altres. Després els de la FETE que ens cridaven "veniu a fer guàrdia que tenim por que aquesta nit vinguin els de la CNT a assaltar-nos el local". Jo no podia i me'n vaig anar voluntari al front.

S: I quan aneu de voluntari al front? Us recordeu de quin mes era?

M: Ah!, no em recordo perquè vaig passar l'estiu a Tordera i després a l'octubre vaig anar a Barcelona i després amb aquest ambient que havia vaig treballar (inintel·ligible) i llavors vaig anar voluntari al front.

S: Per tant, devia ser el mateix any 36?

M: El mateix any 36, sí, ...a finals del 36.

S: Les tensions aquestes que expliqueu eren molt fortes entre anarquistes...

M: Sí, fortes, fortes. Jo, sobretot, que era partidari de la voluntat de tots contra Franco, jo... em posava nerviós i no podia veure, no, no podia pas...

S: A dintre del CENU mateix, diguéssim en el Comitè...

M: Hi havia el Puig Elías que era el president, que era de la CNT i justament del que jo feia de delegat era un altre que procedia de Girona i aquest...

S: En Delhom ?

M: En Delhom, sí.

S: L'heu vist més?

M: No, no l'he vist més.

S: Doncs, és ben viu! El vaig veure l'any passat a Darnius. Té una casa a Darnius. Jo vaig veure'l a Darnius i em va explicar això. "guaita en Delhom que jo llegia a les llistes", "guaita el tinc aquí davant"; vaig veure al seu germà també.

M: Sí..., una vegada, aquí, va venir un equip que... de que era? de basquetball de... no recordo d'on era i hi havia una Delhom que jugava i jo li vaig preguntar si era pas filla... i diu "no, sóc filla de la meva mare que es deia Delhom".

S: Perquè eren 3 germans.

M: Tres germans o així, sí, sí.

S: El que passa que aquests vàreu...

FI DE LA CARA I-B.

S: Perquè, al menys pels papers que vaig veient i els comentaris que em diuen els mestres i així..., sí que hi havien moltes tensions.

M: Moltes, moltes.

S:...des del punt de vista polític?

M: Polític, sí...

S: Sobretot entre el PSUC i CNT...

M: I després, els del POUM, el POUM també...sempre, eh?...tampoc m'ho explicava perquè dins el POUM tenia companys que...com en Martí, aquest Miquel Martí, l'Adroher o... en fi, companys, coneguts, eh?

S: Sí, sí. I us aneu al front!

M: I vaig anar al front!. Vaig començar...

S: Quin és el camí per anar al front?

M: El camí pel front. Vam anar a Tardienta, em vaig presentar allà; vam començar com a un simple soldat. Després em van anomenar Milicià de la Cultura i després Comissari Ajudant del Comissari de la 27 Divisió.

S: Pel fet d'ésser mestre, això us devia afavorir d'ésser Milicià de la Cultura?

M: D'ésser Milicià de la Cultura...sí.

S: I quin tipus de treball fèieu els milicians?

M: Els milicians de la cultura...amb una...batalló que...estava a la rereguarda es podia fer algun treball. Però, nosaltres érem en una divisió que sempre vam estar en tots els fregats que hi va haver, eh?... quan estàvem de repòs els soldats feien instrucció, una instrucció que els deixava poc temps ... només ajudàvem a la formació dels cabos, eh? si hi havia un analfabet li ensenyàvem una mica, en els pocs moments que teníem, de llegir. Però, sobretot pels cabos, eh?, interpretació de mapes, eh? Com si diguéssim interpretar un plano...però els cabos i sargentos i això. Però quan hi havia una batalla fèiem com els altres, eh? En el primer fet que vaig participar era la... el Carrascal d'Alerre a Huesca i llavors...jo no coneixia res...mai havia manejat un arma ni res, em van donar un fusell... vam sortir; hi va haver un bombardeig de la nostra aviació, quan vaig veure que eren bombes que queien vaig pensar l'enemic ja està destruït, ja em veia passejant per Huesca, content...(inintel·ligible) que participava en la alliberació de la ciutat, però ens vam trobar que hi havia els moros amagats dalt de les carrasques, de les alsines, van començar a tirar i no van poder avançar, avançar més.

S: I de milicià de la cultura, passeu...a comissari?

M: Vaig passar a ajudant del comissari de la 27 divisió. De moment no tenia cap càrrec, eh? sinó que...va ser després que vaig oficialitzat com a comissari de companyia ajudant de la 27 divisió. La 27 divisió era la que havien creat Del Barrio i Mates, però llavors ells van passar a formar el 18 cos i va venir un comissari de València, castellà (inintel·ligible).

S: I entre els milicians de la cultura eren tot sol o teníeu altres companys?

M: Allà n'hi havia un altre de Girona, en Vilanova, que havien anat junts també al front, Vilanova, no sé pas que...

S: I era mestre, aquest, també?

M: Sí, sí em sembla que sí que era mestre, també.

S: ...perquè no em sona pas aquest nom dins de l'exili o així. I com és que us fessin comissari.

M: bé,...després del fi de la Batalla de Teruel... com va ser? perquè nosaltres les batalles que començàvem, la guanyàvem totes al començament, però després venia lo més dolent; va ser quan els franquistes van rompre la...van arribar al mar i nosaltres la nostra divisió, a partir d'aquell moment estàvem agregats, sempre havíem estat agregats amb el Lister... teníem 3 brigades i les tres brigades estaven en diferents fronts. Una vegada, Queipo de Llano per parlar de la nostra divisió diu que "la 27 que parece una bruja", perquè en tots els llocs del front on agafaven presoners eren de la 27 divisió i era que estàvem agregats en diferents unitats, llavors el que havia sigut el nucli de la 27 divisió va passar a formar el 18 cos d'exercit i a mi m'havien cridat perquè hi havia un conseller soviètic que havia demanat si havia un mestre per ensenyar-li el castellà... i em van telefonar de la divisió al batalló on jo estava, eh? i vaig anar. Però, això, va durar pocs dies i tampoc vaig poder ensenyar res perquè estàvem en plena batalla i al reorganitzar-se i va venir el comissari aquest i al saber que jo era mestre, que estava allà, diu si em volia quedar per...ajudant de comissari perquè, sobretot, tota la tasca administrativa que hi havia, eh? fer els informes cada dia, eh? fer una mena d'enllaç amb els comissaris de batalló, eh?...

S: Perquè... jo tinc entès, al menys pel que expliquen de que pel fet d'ésser comissari havies d'ésser d'un determinat partit...

M: ...en la 27 era una divisió que tots eren del Partit Socialista..., del PSUC, però amb algunes excepcions que confirmen sempre la regla, eh?, és a dir, que en allà no hi havia pas problema. Això significa, per exemple, que havia hagut unitats en que havia...

S: ...alguns anarquistes...

M: Sí, sí, eh?

S: I vos éreu en aquells moment del PSUC?

M: Sí, sí. Jo era del PSUC; jo era des del juliol, des de que es va constituir.

S: I per que us en vàreu fer?

M: Jo simpatitzava amb la Unió Socialista de Catalunya i vaig veure que les idees que preconitzava llavors la unió de tots els antifeixistes, la consigna primer guanyar la guerra i la revolució després, lo essencial era que era el partit més ben organitzat, eh? per a...

S: Nosaltres, vist des de fora, des de lluny, diguem o diuen que el PSUC era un partit d'ordre per entendre'ns, en front, una mica, dels anarquistes...

M: Dels anarquistes, sí...

S: És veritat?

M: Això és veritat, això és veritat. Jo trobava, eh? això que calia ordre i disciplina, eh? per guanyar primer la guerra, eh? i no com feien molts incontrolats i per això, hi havia aquelles divisions que hi havia hagut a Barcelona i així. Es clar que, potser, també hi havia interès de captar-se i predominar; cada un volia ser, de captar el màxim d'afiliats..., jo ara no milito a cap partit i a cap sindicat, eh?

S: De totes maneres, pel que he vist aquí a l'entrada,.. he vist un parell de fotos de dos senyors coneguts... Maragall i Obiols.

M: ...i Obiols, sí...no milito en el Partit Socialista, però tinc simpatia...cada vegada que hi ha hagut eleccions he votat...perquè les primeres vegades que he votat ha sigut ara.

S: Ah, sí? heu pogut votar?

M: Sí, sí

S: Està bé. Molt bé, continuem, a veure, la guerra que passa, cap a on aneu...?

M: Llavors ve l'exili.

S: Per on sortiu?

M: ...per La Bajol.

S: La Bajol...vàreu sortir amb l'exercit.?

M: Amb l'exercit, sí, sí. El dia abans de sortir vam... es clar, els que quedàvem de l'exercit, ens van donar un paper firmat per en Negrín que acredita, per a les autoritats franceses, que, com a oficials de l'exercit, ens tinguessin un cert respecte. No sé l'he perdut aquest document, però un cop van passar...

S: Sortiu per La Bajol i on arribeu?...

M: Vam arribar...vam passar una mica més amunt del Pertús i... a les Illes.

S: A les Illes sí. Per allà va marxar en Companys i el del País Basc, van marxar per les Illes.

M: ...i de les Illes, on ens van fer deixar totes les armes que portàvem, i vam anar a dormir a un camp amb oliveres, vam passar la nit allà...

S: Ara en deu fer anys, perquè això era a finals de Gener, no?

M: No, no. El 13 de Febrer.

S: El 13?.Així, devien ser els últims?.

M: dels últims, dels últims, sí. Perquè la nostra unitat es va conservar, eh? íntegra... els que quedàvem, eh?

S: Perquè, els franquistes, arriben a Girona el 4 de Febrer.

M: El 4 de Febrer.

S: Per tant això deu ser...

M: El 13 de Febrer.

S: Sí, sí.

M: La primera nit de La Bajol, al Boló i la segona nit a... després ja anem a Argelers, el camp d'Argelers estava ple, poc hi cabia ningú més, hi vam anar a St.Cyprien, eh?

S: Abans d'anar als camps de concentració, us oferien ja la possibilitat de tornar Espanya?

M: Eeh..., sí; ens van dir si volíem anar a Espanya o aquí. En aquell moment quasi bé tothom renuncia Espanya. Llavors, els camps...

S: Argelers?

M: Argelers. Però, llavors, a Argelers ja hi havia massa gent.

S: Llavors, Sant Cebrià.

M: Sant Cebrià també estava ple...vam estar, al menys, 15 dies o 3 setmanes, que no hi havia absolutament res, només un sot per abrigar-nos del vent i del fred, gairebé sense menjar, un company va agafar una cabra i va dir a un: ara anirem a vendre-la i podrem comprar alguna cosa i al cap d'un rato ens torna amb un ull de vellut, li havien pres la cabra i li havien donat un cop de...; llavors, de mica en mica, es van anar organitzant els camps. Després, allà, es van organitzar, jo vaig estar una bona temporada amb l'Estat Major de la 27 divisió, però quan vaig tenir coneixement que s'havia fundat un barracó de la cultura, dels mestres, llavors vaig passar amb els mestres de la FETE al barracó de la cultura...allà organitzàvem un treball educatiu del camp, donant classes...

S: Classes de què ?

M: Classes d'analfabets, classes de geografia, classes d'història,... corals, eh?, cors que cantaven, també. Cada un...

S: Llavors, un moment, aquests barracons de la cultura eren mestres els que ho portaveu això?

M: Sí, érem tots mestres, sí.

S: I us recordaríeu d'altres noms de mestres catalans que hi fossin?

M: Catalans eren...no em recordo...; qui havia? Aquest Vilalta, aquest que va morir aquí, hi havia

tots els dirigents de la FETE que van marxar molt aviat cap a Mèxic. Nosaltres ens vam quedar, vam ser els que vam continuar el moviment cultural i teníem l'ajuda dels mestres d'aquí, eh?

(ES SENT SOROLL. JOSEP MIR MOSTRA ALGUNS INFORMES I EL BUTLLETÍ QUE FEIEN)

Aquest és un...quan ja cap a l'acabament, quan ja quedàvem ben pocs, eh? es va fer una tirada especial per els que...en aquell moment hi treballaven... Els companys que quedàvem, a llavors, ja no me'n recordo jo.

A demés de mestres, hi havia també dibuixants i escultors; és a dir, que érem, més aviat, intel·lectuals.

S: I aquest, per dir-ho d'alguna manera, és un original?

M: No, no, aquest és una copia de les millors pàgines dels diferents butlletins.

S: Per que un exemplar d'aquest butlletí, no existeix?

M: No, no; no existeix; aquest es va fer llavors...

S: Però em penso que es va fer una edició facsímil d'un número als anys 80 o així i no potser amb la FETE?

M: No sé, no; aquí ha sortit un altre, un llibre que jo vaig tenir una sorpresa d'un professor francès sobre els camps i parla de...

S: Dels obrers! hi ha un llibre de 2 o 3 autors. D'en Xavier Fabres i 2 o 3 més que es deia "Camps du Mepris"...

M: No, no; aquest és un de Perpinyà; aquest no parla pas d'això; no, no. És un dedicat només per... de l'ensenyament; però en lloc del butlletí de la FETE, era el butlletí de la FENEC, de la Federació d'Estudiants. Vaig tenir la sorpresa de veure que la presentació i tot, que jo ho ignorava quan nosaltres fèiem aquest era...gairebé, era la mateixa, eh?

S: I aquest llibre, el teniu?

M: Sí, sí; jo no sé on el tinc, sí, eh?

S: Per què..., almenys, per fer referència, perquè això no ho sabia.

M: Sí, és un professor d'una universitat d'aquí, de... ara (ES SENT SOROLL DE FULLS. EL LLIBRE QUE FULLEGEN ES "PLAGES D'EXIL. LES CAMPS DE REFUGIES ESPAGNOLS EN FRANCE")

S: Està molt bé, això, eh?

M: ...i entre els dibuixants que hi havia, hi havia un tal Espiñeira, després el Franc que...també en un viatge a Barcelona vaig tenir la sorpresa de veure que l'havien fet una exposició, tota una sèrie de quadres que havia fet, de pintures...(inintel·ligible). (SE SENT SOROLL DE FULLS) i en el camp de Saint Ciprien havien intentat de fer, també, un llibre de lectura per aprendre als analfabets. Jo només he conservat això.

S: Ja ho he apuntat això. Això val la pena dir-ho, eh?

M: (assenteix).

S: Això era en el camp de..?

M: Era el camps de Saint Ciprien, eh? ... Vaig formar part amb els altres mestres i dibuixants de la comissió encarregada de fer un llibre de lectura. Seguïem el mètode global (frase, síl·labes i lletres) inspirant-nos en la Cartilla Antifacista que havia editat el Ministeri d'Instrucció Pública, eh? Només conservo la coberta del llibre. Edició a mà de 10 exemplars.

S: I d'on trèieu el material per fer això?

M: Ah!, el material era el sindicat de mestres de França que ens ho enviava. Ens havia enviat una màquina d'escriure... aquí es parla per exemple de la manera de reproducció, eh?. Una tela metàl·lica i un raspall de dents ens servien per reproduir els dibuixos.

S: Ja, ja... I, en el camp de concentració hi esteu molt de temps?

M: Vam estar en el camp de Saint Ciprien fins al mes de Juliol (SEMBLA QUE PASSA FULLS MENTRES FA COMENTARIS).

S: Per tant, això vol dir que van sortir 3 (inintel·ligible) com a mínim?

M: Sí, sí, sí; com a mínim.

(TEMPS DE SILENCI; SEMBLA QUE SEGUEIXEN MIRANT DOCUMENTS) (inintel·ligible)... gendarmes i nosaltres, "allez, allez"... (comentari a un dibuix d'Espiñeira)

S: Sí, sí, "allez, allez", eh? d'això se'n recorda tothom.

M: Aquest és un dibuix de Mentor Blasco.

S: Està bé, està bé.

M: D'en Blasco, jo sé que va anar prop de Paris i a una ciutat dirigida pel Partit Comunista i li van encarregar la decoració... No he sapigut res més i després aquest és de Franc Clapes que a Barcelona vaig veure que havia fet donatiu de tots els dibuixos que havia fet al camp al Museu d'Història de Barcelona.

S: Sí...

M: I ja havia fet una exposició gairebé, justament, del mateix estil.

S: És clar; és que teniu una documentació que és esplèndida, eh? Perquè aquests documents son històrics, eh?, es clar. El camp de Gurs, sí, sí, sí (comentari a una aquarel·la de Franc Clapés feta al camp de Gurs).

M: (ES SENT SOROLL DE PAPERS)... a més dels mestres, hi havia estudiants i eeh... els que eren més o menys intel·lectuals...

S: Ja.

M: Pintors, dibuixants, escultors en el camp de Gurs van fer amb argila una estàtua de la República, eh? formidable.

S: On van estar fins al mes de juliol a Sant Cebrià?

M: A Sant Cebrià! i al mes de juliol ens van canviar. Jo suposo que era perquè deien que el treball que es feia era massa important i es tenia por del Partit Comunista, eh? i ens van portar al camp de Gurs en els Baixos Pirineus, on hi havien els bascos i els internacionals.

S: Sí, aquest era més dur, eh?

M: Aquest era més dur; era més dur. Sobretot, allí hi havia el prefecte governador que era Ibarnegaray, de dreta aquest. Una família volia treure'm del camp per fer de pagès i al mateix temps ensenyar l'espanyol al seu fill, i ell no ho va permetre. En canvi quan propietaris de dreta necessitaven mà d'obra venien al camp i triaven els que tenien els bíceps forts i bones dents, ell els autoritzava a sortir.

S: I els ajuts que, rebíeu dintre del camp, bàsicament, de qui eren?

M: Eeh..., els ajuts, eeh..., nosaltres n'hi havien que rebien del SERE, però jo mai havia rebut res. Només dintre del sindicat de la FETE rebíem paper, màquina d'escriure, tinta per fer el treball cultural i pas altra cosa.

S: Perquè, el tracte que vàreu rebre; el tracte, diguéssim, del govern francès, quin record teniu?

M: Un tracte dolent; tant dolent que quan estàvem allà als barracons de Sant Ciprien beviem l'aigua que es pouava de la sorra; tothom tenia diarrea i sortíem i paf! fèiem en allà...i de seguida la van batejar, l'avinguda aquella on hi havien totes les cagarades, parlant clar, eh? l'avinguda Daladier".

S: ... i en els camps de concentració, les tensions polítiques que havia hagut aquí, també hi eren allà?

M: Eh..., al principi no; però, després es van anar accentuant, encara molt més fortes que mai. Perquè jo un cop vaig estar en el front de les tensions no en vaig viure res, eh? En el camp vaig

tenir una sorpresa, les tensions encara...encara més vives que mai, eh?

S: Bàsicament, entre comunistes i anarquistes i socialistes.

S: Socialistes?

M: El sector socialista, eeh?... d'en Llopis. En Llopis era el que havia firmat com a Director de Primera Ensenyanza el meu títol de mestre del Pla 14.

S: És clar, és clar (ES SENT SOROLL).

M: Ens van portar a Gurs. Allà el poeta exiliat Jacinto Luís Guereña ja havia organitzat un excel·lent treball cultural.

S: Sí, sí.

M: Ell ja havia organitzat i quan vam arribar nosaltres també ens van encarregar nosaltres, també, de fer el treball cultural. Allà, també, llavors, es va fer una pressió molt forta; un dia ens vam trobar el camp voltat per ametralladores i soldats, ens van cridar un a un que calia escollir o la Legió o Espanya. Nosaltres, jo vaig anar, vaig ésser dels primers que vaig passar i vaig dir que jo no volia anar ni a la Legió, ni a Espanya. I van dir "ah!, ha d'ésser una de les dues coses; si no us apunteu a legió un enviarem a Espanya" ... jo no vull anar ni a Espanya, ni a la Legió... "L'enviarem a Espanya!" "Doncs bé, envieu-me a Espanya i si m'arriba alguna cosa, la responsabilitat moral del que em pugui arribar serà vostra; així és que a la vostra consciència" ... li vaig dir al capità aquest que ens demanava. I com que nosaltres ja ens havíem posat d'acord tots els del barracó de la cultura i, a llavors, el barracó aquest de la cultura el van dissoldre perquè veien que hi havia massa treball del Partit Comunista i ens van separar en diferents barracons.

I una altre anècdota: jo vaig anar a un barracó que la majoria eren de la FAI. Jo no ho sabia, però havien rebut dels mestres llibres i en aquell moment jo estava llegint el llibre d 'Stendhal "Rojo i Negro", eh? i, no recordo bé si era l'edició espanyola o francesa, hi estava allà llegint i un altre va cridar i va dir "és dels nostres, és dels nostres"... (riures). Vaig ésser allà molt ben rebut amb els altres, eh? Després, jo els vaig dir que no era pas d'ells... però, hi va haver una bona camaraderia amb ells i tant quan vaig estar amb ells... A tots ens van separar, nosaltres els intel·lectuals que estàvem tots junts, eh? un o dos en un barracó, un a un altre, un altre amb un altre.

I allà vam estar en el camp de Gurs fins al mes de gener del 40 i llavors ens van obligar a entrar en companyies de treball. D'allà, el camp de Gurs, tenia unes fotos (inintel·ligible) quan el camp estava organitzat (SOROLL DE PAPERS).

S: Després, això de les fotos m'ho miraré amb calma perquè... Després ens les miràvem amb calma les fotos.

M: Segurament que perquè no tinguéssim problemes sexuals suposo que ens posaven alguna cosa en...

S: Bromuro!

M: Bromuro, sí...

S: Ja, ja, però bé, així.. Això deu ser general!

M: I llavors vam sortir amb la companyia de treballadors , ...la nostra va anar a Sant Médard-en-Jales prop de Bourdeaux, allà havia una "poudrerie" (una fàbrica de pólvora). Alguns treballaven a la poudrerie. Allà hi havia em sembla unes 10 companyies, gairebé totes (uns 2000 homes) en un gran barracó. A nosaltres ens van destinar a construir un camp de descans de les tropes franceses, en un bosc de pins; fer les carreteres, els barracons i tot això. Jo allà vaig tenir la sort de que el que es va presentar a demanar la mà d'obra va dir si hi havia algun geòmetra i no es va presentar ningú. Diu: almenys algú que sàpiga interpretar un plano. Vaig presentar-me i quan vaig dir-li, va dir "vous parlez français?" "bon, un peu" ...me'l vaig guanyar i em va fer el seu

secretari i em va escollir, eh?... 50 o 60 tipus i, llavors, vaig començar comprendre lo que era el treball. El treball d'explotació, perquè al dia següent quan ens presentem tots allà, ell era el que s'encarregava que tots...hi havien diferents empreses...

(FI DE LA CARA 2-A)

M: El primer que em va demanar... una llista amb l'ofici de tots els que la companyia els havia donat. Les companyies no guanyaven res, ens donaven 25 cèntims cada dia i menjats i prou. Faig la llista i quan la llegeixo.. "instituteur" o "comerçant", hi havia molts empleats de comerç. Tots aquests els tornava a la Companyia no treballaven cap, només es quedaven amb els que havien sigut agricultors o paletes o així... En fi, ens van organitzar els diferents grups i, després, una altra cosa, havia una empresa que donava una prima a aquells que feien un bon treball. Em van dir a mi: "digueu a aquests homes que quan hi hagi una visita que treballin amb calma, però quan no hi hagi ningú" com els hi donaven una prima, que s'hi esforcessin. Llavors jo no comprenia per que. Després vaig comprendre perquè amb el ciment es barreja sorra i el sac de ciment racionat i quan no hi havia ningú s'hi havien de posar en la barreja un sac de ciment només en posaven mig i els hi quedava mig per l'empresa per poder-lo emprar després en altres...

S: Ja.

M: Vaig comprendre després una mica això de l'indústria, eh? del capitalisme, que no coneixia, eh?

S: I a dintre dels camps de concentració, ajuda del partit en rebieu?

M: No. Vam omplir un munt de fitxes, eh? per allà on volíem anar. Jo sempre vaig dir lo mateix; com que jo políticament no tenia cap aspiració política, només... allà on jo pogués exercir la meva professió i perfeccionar la meva professió...

S: Però, dintre els camps, sí que us devíeu ajudar entre la gent...?

M: Ens ajudàvem dintre lo possible, però, es clar, com que no teníem res...

S: Ja, ja. I de Gurs cap a on aneu?

M: A Sant Médard-en-Jales, prop de Bourdeaux, eh?

S: I fins quan hi sou aquí?

M: Fins que van vindre els alemanys, fins que els alemanys ens van treure, eh? vam treballar en aquest camp jo em cuidava de coordinar el treball dels diferents grups que treballaven en les diferents empreses i quan van venir els alemanys arribaven prop d'on estàvem, llavors nosaltres ens vam revoltar, volíem marxar i el capità de la companyia es va portar molt bé i va dir no feu res que us prometo que no caureu en mans dels alemanys i, efectivament, poques hores abans de que arribessin els alemanys va poder aconseguir un tren amb aquells vagons de càrrega, eh?, ocho caballos, cuarenta hombres, allà apilonats dins que en portaven al camp de Gurs. El camp de Gurs estava ple i no vam poder entrar. D'allà vam anar cap a (inintel·ligible), vam passar 4 dies en el vagó, sense menjar, sense res, eh? i altra vegada a Saint Ciprien i al final al camp d'Argelers.

S: Això devia ser al Gener del 40.

M: Al Gener del 40, no. El juliol del 40.

S: I esteu a Argelers fins quan?

M: Poc de temps perquè va ser quan van hi haver grans inundacions en el... hi van destruir tota la vall del Tec i de la Tet i vam anar a treballar a Arles Sur Tec, el primer dia de vent i allà

(inintel·ligible)...i allà de manobra...fent carreteres, vam fer la carretera de Ceret a Amelie que el riu se l'havia emportat, eh?. I després hi havia el problema dels alemanys, que els alemanys exigien mà d'obra per anar a treballar a Alemanya. És clar, suposo que demanaven a cada departament "necessitem cent homes". És clar, el prefecte del departament, hi ha una companyia de treballadors i la majoria dels francesos, naturalment només enviaven als espanyols i les companyies ens enviaven a nosaltres. I quan, més o menys, veia que m'havia de tocar el torn a mi, em vaig escapar d'aquesta companyia. Però, el que passava, les companyies no tenien cap paper, nosaltres no podíem...

S: Indocumentats.

M: Indocumentats! allà on anàvem havíem de caure en una altra companyia. I vaig anar a parar al departament del Gers, eh? que és un departament agrícola i allà fer de pagès.

S: Amb una companyia?

M: Amb una companyia! però de companyies n'hi havia de dos tipus. Hi havia la companyia on hi havia els 250 homes tots junts, d'altres que hi havia una companyia per departament i els homes estaven destacats en els diferents pobles del departament. Aquesta del Gers jo estava destacats a Castex, prop de Mielan; érem 4 o 5 refugiats però que dependien de la companyia que estava a Fleurance en el Gers, eh? Arribo allà, en el Gers, quan estaven aquí a Arles passàvem molta gana, no teníem res i jo, com que no fumava, no he fumat mai, gracies al tabaco podia aconseguir d'algun pagès unes quantes mongetes i... ens ho cuinàvem com podíem. I després, també, teníem un amic que estava en la panaderia i , a vegades, també feia passar tot un pa. I una cosa, per exemple, una altre anècdota envers el català; un dia feia molt de vent perquè és un país del vent vaig anar a veure al meu amic i a la patrona i em diu en català antic: "entreu, entreu que espentinareu",; sabeu que és "espentinari"?, és berenar; "cambejou" sap el que és?

S: No

M: És el pernil. Jo com que anava tot despentinat jo pensava que volia dir 'entreu que us pentinareu'...

S: Quan ho has explicat jo també he pensat lo mateix.

M: El català dels pirineus orientals, la parla, eh? és un català diferent i jo: "no, no, no cal" i ella "sí, sí; entreu"; em fa entrar amb una taula "vols cambejou?"; "no ho sé, no he menjat mai"; llavors em porta un plat de pernil amb unes llesques de pa... Allò era...

S: És clar!

M: Perquè no érem nosaltres sols, els francesos també passaven molta gana, llavors; però, és clar, nosaltres encara més, eh? És...l'anècdota del català del pirineus orientals. Llavors vàrem anar al Gers i menjàvem a pagès perfectament bé, eh? pollastre, mongetes, eh? de tot, eh? estàvem... com a comís agrícola, eh? (inintel·ligible)...en una masia; però, com que era l'últim que havia ingressat en això, vaig tenir per poder ingressar gracies al treball de la mestra, eh? que va fer tot el possible, eh? amb això teníem molta ajuda, com que era l'últim en ingressar la primera remesa per anar cap a treballar a Alemanya.

S: En Josep Mir!

M: Em criden: "en Josep Mir, presentar-se amb les maletes"; jo em presento amb les maletes, però quan vaig arribar prop de Fleurance, jo em vaig amagar en un bosc, vam trobar d'altres amics, ens va amagar, vam estar 2 o 3 dies i quan vam saber que l'expedició havia sortit doncs ens vam presentar: "ah! ens havíem d'haver presentat fa tres dies,; oui, mais nosaltres no sabem pas el francès, no coneixem res, ens hem perdut, no sabíem on anàvem", aquí i allà,... Bueno, el cas es aquest, eh? em vaig escapar per segona vegada d'anar a treballar a Alemanya. Bo, i llavors quan vaig tornar, jo estava en una masia en que el patró era vidu i era, havia estat presoner

d'Alemanya, però que l'havien alliberat perquè la feina quedava abandonada. Jo vaig dir: això és un motiu que cal explotar-lo; vaig anar a trobar a l'Alcalde i li vaig dir i l'Alcalde em va fer un paper que el patró també el va firmar de que jo era indispensable, eh? per a la producció de blat i vedells que tant mancaven a la France...que era indispensable. I quan va hi haver una altre expedició ja ho van fer d'una forma diferent; no varen dir presenteu-vos, sinó que varen enviar els gendarmes a les 5 del matí i picaven a la porta, però jo com que havíem rebut aquest paper de l'Alcalde, eh?

S: Els papers us van salvar.

M: Em van salvar! és dir com a pagès, eh? em va salvar i no vaig anar; i vaig estar tot el temps treballant. Del treballar allà és on guardo més mal record. Molt bon menjar, això sí, però allà no havien hores de descans, eh? des de les 6 fins al vespre. I als vespres després de sopar, tinc una mica de temps per llegir una mica, "uuh (expressions inintel·ligibles atribuïdes a l'amo del mas)" que havia o bé de desgranar el blat de moro o triar les mongetes, eh? és a dir, que totes les hores...; es a dir, el meu patró criticava al patró veí perquè tenia radio i a demés de radio rebia el diari, eh?...ja podeu imaginar-vos com era...

S: Sí, sí, sí.

M: I un amic que treballava amb el patró veí i al cap de 7 o 8 dies passats, em passava els diaris perquè els llegís jo. Amb 7 0 8 dies de retard però... me'ls amagava i me'ls portava quan anava a pasturar les vaques...

S: Per poder-los llegir.

M: Per poder-los llegir. Però quan anàvem a pasturar també ens donaven les estisores per arreglar la... no sé com diuen en català...

S: Sí, sí, els arbres!

M:(inintel·ligible)... o bé, si havien trencat un arbre per fer llenya...eh?

S: En fi, l'explotació total!

M: Jo anava així, en plan (inintel·ligible) i tenia el diari allà i anar llegint així..de retard, eh? Aquest patró, ell criticava als capellans, però quan hi havia el dia que anaven a beneir al bestiar, ell els hi portava. Llavors els criticava perquè en el poble veí no tenien capellà i als comis agrícoles els podien fer treballar els diumenges i, en canvi, aquí on estava jo havia un capellà i deia que no, que diumenge no els calia fer treballar. Només havia, per exemple, el recollir el fenc (l'herba pel bestiar).

S: el fenc!

M: I, això, ja estava autoritzat. I ell amb això es trobava que al poble veí estaven sense capellà... I a l'últim vam tenir una petita...va anar... una petita discussió perquè un diumenge, el dissabte em va fer netejar la quadra "perquè el fenc l'entregarien demà que és diumenge". Jo vaig dir: no, demà diumenge jo tinc un compromís, perquè érem 4 o 5 i ens reuníem a casa d'una família d'uns amics, eh? Portàvem una mica d'ous, això, per fer un pastel i...parlàvem una mica, eh? tots els espanyols junts. I jo, no, no demà no puc, jo tinc un compromís i no puc. Quan va venir l'endemà, jo me'n vaig anar, amenaçava ploure i, es clar, va ploure i llavors el patró, jo que havia sigut tant bon pagès i tant aquí i allà va donar part a la companyia que no em necessitava més i vaig haver d'escapar i va ser quan vaig venir aquí Narbona. I llavors, a Narbona vaig fer cap a una altre companyia que dependia de Carcasona i em va tocar anar a treballar pels alemanys en treballs de fortificació.

S: Aquí a Narbona?

M: Aquí a...Port la Nouvelle. A Port la Nouvelle hi ha un canal antitanc, en previsió d'un desembarc aliat, eh? i allà...

S: Encara hi està?

M: Encara...lo que queda d'aquí.

Es dir que després de la meua mort, per exemple, de treball cultural i això no hi queda gaire...cosa que a el Gers hi ha una vinya que jo vaig plantar. Bé, com que jo havia estudiat alguna mica d'alemany, bé, vaig estar molt bé en allà; és a dir que com a treball mai havia estat...

S: Quin any era això?

M: Eeh... poc abans de la alliberació, el 43. Quan vaig marxar del Gers no me'n recordo...podem trobar (inintel·ligible)...d'això... Vaig descobrir que els alemanys també hi havia molts que no tenien pas gaire simpatia, per la guerra eh? Allà hi havia un soldat que, per exemple, quan es va enterar que l'havien de portar cap a Rússia va posar la mà en una màquina i es va tallar un dit; sembla que els altres ho van descobrir i se'l varen emportar...

Després hi havia algun encarregat del treball, eh? i com jo era l'únic que comprenia algunes coses d'alemany, va venir un de la Baviera que només es passava tota la vida en la barraca bevent cervesa i me'n feia a mi vigilar. Es a dir que gairebé era el patró!. El patró de tot, eh? fèiem el sabotatge que podíem en allà.

S: Ja.

M: I llavors va venir la alliberació i llavors jo vaig demanar, vaig enterar-me que hi havien puestos d'assistent d'espanyol en els licees i col·legis, eh? i vaig demanar i m'ho van concedir.

S: I que es demanava per ser assistent d'espanyol?

M: Representar conforme que era...que era mestre.

S: Els papers els teníeu?

M: De mestre. Jo no tenia cap paper, jo... en fi, sí jo tenia un paper perquè una vegada que havia anat a París a un congrés vaig anar a veure al Sr. Santaló que era com si fos ministre d'instrucció pública del Govern...de la...

S: De l'exili es clar!

M: De l'exili! i em va fer un paper conforme era mestre.

S: Sí, i amb aquest paper...acreditant que era mestre...

M: No, no, ni el vaig haver d'ensenyar, eh?.

S: I vàreu entrar aquí a Narbona...

M: Vaig entrar aquí a Narbona...primer va ser a l'Ajuntament. Vaig entrar en unes escoles, cursos complementaris que en deien, eh?, d'un col·legi, eh? "l'école de cité", encara no era pas el batxillerat, només era per l'elementaire, eh? vaig entrar per l'Ajuntament i després per l'estat, eh?

S: Per l'institut!

M: I l'inspector, per exemple, em va fer un molt bon informe pel treball que jo feia aquí; és dir que en problema de l'estat, no hi va haver problema. Ara, els "postes" (càrrec, funció) aquests d'assistents d'espanyol, sobretot com a ajudant del professor, per entrenar als alumnes a la conversació...son un "postes" que només son fets per dos anys. I abans, estàvem dedicats per estudiants d'altres països que volien perfeccionar en francès. Però, per nosaltres es va fer una excepció i ens renovaven el nomenament ens els renovàvem cada any.

S: Ara em solucioneu una cosa que jo us la volia preguntar i com vos d'altre gent. O sigui tots els espanyols exiliats que corrien per aquí, que varen entrar per fer d'assistents, varen entrar per aquest camí?

M: Suposo que sí.

S: Perquè és clar, jo pensava, a veure si necessitàveu fer oposicions, si hi havia un procés o...

M: No, no, no; res, res, no, no, d'assistent no, no, res. Inclús hi havia molts que no eren pas...

S: Mestres?

M: Mestres! perquè, per exemple, aquí en el meu puesto hi havia un altre que era un antic militar... un antic aristòcrata mestre i que quan se li va acabar l'ajuda econòmica que rebia, va voler prendre'm el treball i em va denunciar com a comunista. Però a mi no em van treure.

S: Per tant l'any 45 entreu d'assistent d'espanyol a unes escoles de l'Ajuntament i... I després a l'institut!

M: Al Licee Lacroix, que, a llavors, era de noies només. Jo era l'excepció, era l'únic home que hi havia allà.

S: I fèieu classes...?

M: D'assistent, fent conversació. Sobretot, fer comentaris de fotografies i, sobretot, fer civilització espanyola, d'història, de geografia, de literatura espanyola, eh? i, sobretot, fer-los parlar.

S: I fins quan, això?

M: Fins al moment de la jubilació. Fins als 65 anys. Total hi havia l'inconvenient, eh? perquè l'assistent entràvem... és el salari més baix que hi ha i que com cada any calia renovar cada any, eh? així com els altres mestres, eh? van augmentant, eh? nosaltres sempre estàvem amb la categoria més baixa i contents de que ens anomenessin cada any. Dèiem: ja tenim oxigen per respirar un any més.

S: I fèiem reunions, per exemple, amb altres assistents d'espanyol o així per compartir problemes d'educació o així o no?

M: A vegades, a vegades sí, eh? A Narbona vam fer el Casal de Catalunya, eh? també amb l'il·lusionisme d'unir tots els catalans, eh? Ei em van anomenar el Sr. President i vam organitzar uns cursos de llengua catalana, conferències, van venir conferenciants de tots els partits, eh? d'Esquerra, d'Acció Catalana, van venir en Pompeu Fabra, en Rovira i Virgili...

S: Quan va ser això? quan el creeu el Casal?

M: El Casal..., el 44 o el 45.

S: De seguida?

M: De seguida, de seguida; després de l'alliberació.

S: Està bé.

M: Després de l'alliberació. Però volíem fer la unitat i resulta que quan convidàvem un conferenciant anarquista, els anarquistes venien; però quan no era un anarquista, no... quan venia un d'Esquerra, venien els d'Esquerra i... els problemes aquí els havíem tingut amb el Partit Socialista...

S: Amb els històrics?

M: Amb els històrics, espanyols... També vàrem aconseguir que l'Ajuntament de Narbona nomenés ciutadà d'honor a en Pau Casals i va venir en Pau Casals...

S: L'Ajuntament d'aquí era comunista?

M: No, era socialista llavors. Ara no, ara no!.

S: Ja no sé si en queden ara, ja. tal com pinta...penso que tal com pinta aquí i allà..., serà horrorós!

M: Ara, ara són de sense partit, eh? però, sense partit, però d'haver de fer...,eh?

S: es clar, es clar.

M: i després, un dia va venir en Pompeu Fabra. Hi va haver una gran nevada....quan era això?, en el 45 o 46...i van interrompre les comunicacions entre Narbona i Perpinyà i va venir un català i diu "a l'estació hi ha un pobre vellet, allà acurrucats en un racó, m'ha dit que es deia "Pompeu Fabra" diu "el pobre, es clar, així vellet, al no marxar els trens, els joves de seguida van trobar hotel, però després els hotels estaven plens i, es clar, allà en un racó..." Jo vaig anar corrent i

,efectivament, Pompeu Fabra. Però, llavors, hi havia un problema perquè nosaltres vivíem en un apartament, només teníem una habitació, una cuina, un llit i...no podíem, però vam fer gestions i vam aconseguir que un francès deixés una habitació on tenia un llit antic amb uns matalassos gruixuts i el vam allotjar i va estar 2 o 3 dies amb nosaltres. Va quedar molt content i ens va dir, bé, ara vindré a donar una conferència en el Casal Català. Nosaltres vam dir bo, li organitzarem una sorpresa. Com que l'Ajuntament era socialista vam anar-hi per veure si el podíem fer ciutadà d'honor. L'Ajuntament va arribar a l'acord i van dir que sí... Ell havia escrit arribaré a les 6 de la tarda, eh? amb uns amics. Vam escriure a en Rovira i Virgili que estava a Montpeller que vingués a donar una conferència també per a... amb Pompeu Fabra. Bo, arriba a les 6, estem a l'Ajuntament reunits havia (inintel·ligible) tot l'Ajuntament reunit amb en Rovira i Virgili, esperant, esperant i que en Fabra no arribava. En Rovira i Virgili va començar fent un discurs, però Rovira i Virgili en els últims temps i, potser, abans, era sord com una tapia. Estàvem reunits en una sala petita, eh?, uns crits que...parlant com que no es sentia (inintel·ligible) i bo esperàvem, esperàvem. I, a l'última, va arribar...no sé si eren les 8 del vespre quan havíem suspès de tot; i quan li vam explicar, eh? "uuii, que content que estic, que content que estic...a mi aquests honors i això, tot això no m'agrada, eh?", diu "estic,estic content d'haver...d'haver arribat tard".

S: Està bé. Escolteu i aquí teniu d'altres...

FINAL DE LA CARA 2-B

S: D'altres companys mestres exiliats?

M: Aquí havia un altre, en Vilalta...

S: A veure, que...ara us diré qui és si és que vaig bé...jo tenia aquí (ES SENTEN PAPERS)...ay!, quina...he deixat els papers a casa, se m'acaben...Bueno, això és per anar desprespa!, m'he deixat això a casa; tinc tota la llista i em falta un full que és el de la...acaba amb en Sanchez, falta en Vilalta..., ja us trucaré i ho mirarem!

Com se'n deia aquest Vilalta?

M: Josep Vilalta.

S: Sí, ja em sona.

M: Ell procedia de Lleida.

S: Sí, aquest també,...ja ho miraré perquè d'aquest em penso que ja tinc informació.

I després, a Besiers, no hi ha algun altre?

M: No, a Besiers no ho sé, no, no...

S: Perquè em sona com si per Besiers hi hagués hagut un altre...

M: Potser sí, però no tinc pas...després, hi havia, a Perpinyà, hi havia El Corredor.

S: Sí, en Josep Corredor, sí. Quan tornem a casa?. Tardeu molt de temps a tornar o podeu entrar aviat?

M: Hauria pogut entrar més aviat; però, jo per...era més aviat per (inintel·ligible)... (ES SENT REMENAR LA GRABADORA).

S: Un moment que em penso que això s'han acabat les piles...

(S'ATURA LA GRABACIO)

S: Per tant, a veure, a Espanya quan torneu?

M: Jo havia fet la promesa aquesta, eh? de que no hi tornaria tant com en Franco durés, eh?. Quan va morir en Franco vaig trigar encara un any o així. I llavors vaig tornar. Però ja no era qüestió de fills, tenia els meus fills aquí. A Espanya, la meva mare havia vingut aquí, havia mort aquí. El meu pare havia mort allí. No tenia ningú allà, els fills i els nets estaven aquí,... doncs, ja ens van quedar aquí per sempre.

S: I la relació, però mentre no vàreu anar allà, relació, diguéssim amb amics o companys d'allà vàreu mantenir o no o vàreu quedar...?

M: No, no, no, no, no...no,...no sabia l'adreça de...en fi, alguns ens vam escriure algunes vegades, però després ja fins que em vaig enterar que s'havia fundat l'Agrupació d'Antics Alumnes de L'Escola o Amics de l'Escola Normal de la Generalitat i llavors vaig anar a la primera trobada a Ripoll i llavors cada any a totes les trobades que organitza, eh?

S: Està bé

M: Hi assisteixo.

S: Està bé. Podem mirar les fotos una mica? Jo pensava una cosa, si de cas, jo veure això d'en Vilalta i segons com sigui després us truco i si hi ha la vídua aquí puc venir un altre dia i si us va bé fem conversa amb la vídua una estona o així. El que passa és que ara a mi m'interessaria mirar això; perquè, a vegades, hi ha documents d'aquests que, fins i tot, potser per fer-ne fotocopies, perquè, és clar, hi ha documents que son, que son molta historia i, a vegades, ... (SE SENT REMENAR PAPERS)

No, no patiu pas que això ja va.

M: El camp de concentració, quan ja hi havia els barracons, eh?

S: El camps de Gurs, sí, sí.

M: Els barracons,... havia uns quants, eh?

S: I qui us feia aquesta foto?

M: Ah!, no aquestes fotos amics que tenien una...

S: Déu n'hi do!

(SEMBLA QUE MIREN FOTOS)

M: Això ja està molt ben organitzat, però quan no havia res, només un forat...

S: Per que, a veure, mireu això i jo després...

M: (LA PARLA ES MOLT BAIXA, ININTELIGIBLE)

(REMENAR DE PAPERS)

M: (inintel·ligible)

S: És clar...

M: Les sabates que jo tenia, eh?, de l'exercit, n'hi havia una que ja havia acabat de servir i anava amb un peu embolicat amb els papers dels sacs de ciment lligats a la sabata...i un sargento em va portar unes sabates de xarol amb una punxa així, aquelles que eren (inintel·ligible), era curiós anar a treballar allà, de manobra, amb sabates de xarol. Llavors, en aquella nevada tan forta, una nevada molt forta, també,...eh?...

S: Déu n'hi do!

M: Aquí a Arles sur Tech; això on dormíem, dins el barracó on estàvem, això era el llit, el que tenia!. Quan un marxava procurava heretar el llit d'un altre.

(SEGUEIX REMOR DE PAPERS)

M: Aquí una excursió que vam fer al Canigó.

S: Ah!, anava dir, això deu ser el Canigó!, això deu ser la (inintel·ligible) sí, sí.

M: Vam anar a fer una excursió, vam aconseguir un permís de 24 hores per anar-hi, eh?

S: Sí, sí...

M: (inintel·ligible) En aquí, quan fèiem la carretera (inintel·ligible).

S: Sí, sí, es clar, traginant.

M: ...amb el ciment

S: Sí, sí, és clar.

M: Aquí, partint les pedres...

S: És clar.

M: ...i tot això. El ciment, el carregàvem aquí, després em posava això a l'espatlla. Ah!, després, gracies a uns amics de Perpinyà la meva mare em va poder enviar la roba i les sabates i...es deia que jo tenia...(inintel·ligible) i anava una mica...

S: Arreglat!

M: Arreglat, eh?

Aquí, quan a pagès, allà en els Gers, eh?

S: A casa vostra teníeu algú que fos mestre, o sou...

M: No, no, no, no.

S: Ni tradició, ni res?

M: No, no, no. Jo era fill únic; el meu pare era taper, però, llavors, havíem heretat una botiga de l'avia, eh? tenia una petita botigueta.

S: (assentiment)

M: Aquí fent...la màquina per batre el blat i cada masia enviava quan es batia i (inintel·ligible)...(SOROLL PAPERS) aquí, era. Aquí quan treballava aquí a la Nouvelle(?), al canal, al canal antitanc, eh?

S: Déu n'hi do!

M: Aquí també hi havia una altra anècdota, d'això...del canal que fèiem, eh? un dia vam rebre la... que calia mesurar el canal, la profunditat perquè l'alemany, d'aixós, em va encarregar a mi, eh? I jo, posàvem, una mica més, o sigui si hi havia per exemple 3 metres, passàvem 2,30, no? i al cap de 20 dies m'enviaren una prima per un excel·lent treball, eh? Jo com a Jefe i pels que conduïen les màquines, els peons no van tenir.

Llavors al cap de 2 o 3 mesos, eh? sense saber-lo, em van tornar a encarregar mesurar el canal. Com que sabíem que havíem tingut la prima, encara aquest cop ho vam endolçar més...i bo, al cap de 8 dies que havíem enviat aquell informe es presenta tot l'estat major alemany de...que estava a Montpeller, hi havia generals, havia... no sé pas qui eren i llavors, ho van mesurar ells i resulta que no (imitació de crits i aldarulls) van fer més crits...(inintel·ligible). Llavors jo ja em veia afusellat...

DONA DE MIR: Sí, perquè...

S: És clar, és clar, i tant!

M: El d'allò, les mesures (inintel·ligible)..les mesures segons el d'allò ja havien estat agafades i segons (inintel·ligible) no estaven...Jo al jefe aquell que havia, alemany, jo li vaig dir, vam tenir la sort que 2 dies abans de que vinguessin hi havia hagut una pluja molt forta, havia un temporal i les pluges havien tirat la sorra una altra vegada al canal...El jefe d'allà, alemany, no sé si s'ho va creure, però com que la responsabilitat era d'ell, era d'ell perquè era ell que ho havia d'haver medid i no encarregar-m'ho a mi, eh? Ell ho va dir i vam passar així i (inintel·ligible).

S: Està bé, està bé; sort perquè si no...

M/PERSONA DESCONEGUDA: (inintel·ligible) (ES SENT REMENAR DE PAPERS).

M: A veure si trobem la del Pau Casals, la del Pompeu Fabra...aquí, treballant a la vinya també (riures).

S: Sí, sí, Déu n'hi do!...

PERSONA DESCONEGUDA: I això és (inintel·ligible)

S: Sí, sí, això és (inintel·ligible)

PERSONA DESCONEGUDA: És (inintel·ligible)

S: Déu n'hi do!

Novembre del 47.

M: (xiuxiueig)

S: El fet d'ésser mestre, de totes maneres us devia...la cultura que rebeu com a mestre, segur que després va servir i va ajudar molta gent per poder-se espavilar més o així i trobar altres tipus de feina, eh?

M: Sí

S: Perquè si no... I deixeu-me veure més papers d'aquests que...

(HI HA TALL DE LA GRABACIO)

M: Fins i tot, m'havien dit si volia anar a Rússia.

S: És clar, té raó!

M: Però...jo els havia dit que la política, no és pas la política...a mi el que m'interessava era poder exercir la meua professió i suposo que per això no devien pas acceptar...perquè, llavors, volien més aviat..(SOROLLS) activistes del partit

Ara estic llegint les memòries d'Azcarate.

S: Ah!, jo encara les he de llegir. Les vaig veure que..

(TALL DE LA GRABACIO)

S: A la Vall d'Aran hi havia un que a mi em va explicar, un tal Sancho Juncosa, un que era mestre, que aquest era del POUM de Tarragona i després es va fer del PSUC; i aquest explicava que corria per aquí i després... aquest ha continuat militant en el PSUC fins als anys...70. Ha fet unes memòries escrites a mà, me les ha donat perquè les publiqui i, ara, jo en el treball que faig, a darrera, com a autèntics, diguent que és d'ell, que ho ha escrit amb pseudònim, però em diu pots dir qui soc i tot; i explica i també va estar a la Vall d'Aran...i va dir lo mateix: "un desastre", eh?

M: Nosaltres no vam estar a la Vall d'Aran, però vam estar com un grup de guerrillers per la Serra del Cadí, eh? vam estar 20 dies i també ens vam salvar, eh... mal organitzat. Jo ja estava oposat, deia que no era pas el moment de fer-lo, ni...ni d'allò, però (perquè) que no diguessin...per covard i tot això, doncs...

S: Per tant, vàreu entrar?

M: Vam anar 20 dies, però vam estar 20 dies correguent tota la Serra del Cadí sense menjar i sense res, havent d'anar a assaltar les masies que ens donessin un xai o alguna cosa i, tot això quan ho aconseguíem, eh? He fet uns apunts, unes coses... i a l'últim un dia estàvem allà, gairebé a les afores de la sortida de la muntanya del Cadí, la missió jo no sé quina era perquè era un simple soldat... estàvem en una caseta d'un camp i van passar 2 pagesos i ens van veure, per menjar allà hi havia una pila de blat per sembrar, no sé si estava preparat o res, hi havia un orinal... amb l'orinal vam posar aigua de neu i tot això, vam coure el blat i vam menjar el blat aquell dia, però, llavors, vam dir si aquells homes ens han vist ens denunciaran, estem ja gairebé a la sortida i vam decidir marxar de seguida a les 4 o les 5 de la nit i, l'endemà al matí, estàvem nosaltres a dalt d'un pic i hi havia l'exercit que havia rodejat la casa aquella i a cops ce morter la van destruir

completament. Vull dir que (si) nosaltres haguéssim estat allà...(inintel·ligible)

S: Ja, ja, quin any era això?

M: Era quan, quan...

S: els fets de la Vall d'Aran?

M: Sí, sí. A llavors vam decidir tornar. El que teníem que ens feia de guia havia sortit amb un petit grup i també no sé jo si va morir o el van agafar o no eeh?...Llavors, jo era l'únic que sabia interpretar un mapa per a la tornada. Vam agafar uns contrabandistes que venien d'Andorra carregats de tabac. Bé, els hi vam deixar. En van dir que ens donarien tabac, ens van donar tabac. Nosaltres dèiem que volíem menjar, ens van donar tabac, però vam guardar amb nosaltres un contrabandista perquè ens acompanyi per tornar. Efectivament, dels que érem hi havia que mai havien estat exercit, ni havien...eh? El que estava de guàrdia aquella nit, ell va sortir, diu vaig a fer les feines i ja no el vam veure més. I llavors, vaig ésser jo que els havia de guiar per tornar cap a aquí., (inintel·ligible), per tornar, quan vam decidir (inintel·ligible) El que teníem que era guia, que ho coneixia, havia... amb una de les missions havia sortit... perquè cada dia sortia ell en avançada per buscar-nos el lloc on podíem acampar la nit següent. Allà vàrem fer presoner un soldat espanyol que el vàrem portar amb nosaltres cap a França.

S: I això, ho teniu escrit,... totes les vostres memòries?

M: Això, això, més o menys ho he escrit aquí una mica. Ho havia escrit...allà ho escrivia amb nom també suposat perquè dic si la policia em... com si fos un amic meu que em confiés els seus, les seves coses que jo tornava, eh? Allà, assenyalava que jo tornava per poder-me reunir amb la meva família, que no tenia (inintel·ligible), perquè deia si caic presoner que no vegin el jo faig, el que jo feia era el meu amic m'ha contat que ha fet això i això.

S: Perquè això si son coses que val la pena de donar a conèixer i que la gent ho sapigui, son memòries...

M: No, no això que li he dit ni els fills no ho coneixen!

S: No?

M: No.

S: Els seus fills de totes maneres no s'ho deuen imaginat tot això?

M. No.

S: És clar, a demés, els fills ja son nascuts aquí.

M: Sí

S: I ja és una altra cosa.

M: Ja és una altra cosa, eh?

S: És clar, la gent que ha viscut allà, que ha nascut allà i que han continuat, encara el record el tenen perquè, ni que sigui la vivença del franquisme després t'ajuda a entendre coses, però si no...després és molt més difícil compara; és una situació ben diferent.

M: Sí, oh! nosaltres el primer temps que estàvem aquí, tots confiats de que seria cosa de poca durada, eh? vinga a treballar, però la situació política estava...

S: Sí, sí; jo vaig veure una carta d'en Vidal, de la seva cita i que me la va deixar.

M: En Vidal, el de...?

S: El de Rússia! L'Agustí Vidal quan era a Rússia, el 43 o així, que deia al seu company del Novembre, "bueno ja... l'any que ve, l'any que ve a casa". D'aquelles coses així..."ja tenim les maletes a punt". I, ho vas preguntant, i tothom et deia el mateix, eh? "res, això s'acaba".

M: I també els informes que rebíem del partit, quan ens reuníem o així, també. Deien, "bé la cosa està..." eh? però, després, un cop m'he anat enterant de... de tot, he vist que era molt diferent la situació, eh?

S: (assentiment) ja, ja, ja; és clar, és clar.

M: (inintel·ligible) hi havia algú que es feia passar per responsable: "uh!, la cosa millora, eh?, la setmana entrant, la setmana entrant, eh?"

S: Ja, és clar. Fem una cosa, jo tinc l'agenda aquí, deixeu-me mirar que segons com miraria de venir la setmana que ve si us anés bé.

M: Ah, molt bé, sí.

(FINAL)